

ПЕДАГОГІЧНА САМОЕФЕКТИВНІСТЬ У СТАНОВЛЕННІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

Резюме

Проблема педагогічної самоефективності тісно пов'язана з проблемою пошуку нових шляхів вдосконалення педагогічної діяльності. Враховуючи практику педагогічної роботи й сучасні умови нашого буття, одним із можливих і перспективних шляхів підвищення рівня професіоналізму та конкурентоспроможності майбутнього педагога є підвищення його педагогічної самоефективності. У статті розглядається проблема формування педагогічної самоефективності майбутніх учителів музики. Автор досліджує сутність даного поняття, його роль у професійному становленні майбутніх педагогів, визначає фактори та механізми її формування.

Постановка проблеми в загальному вигляді

Сьогодні ні у кого не викликає сумніву той факт, що компетентність, професіоналізм, духовна культура учителя у значній мірі визначає рівень освіченості та особистісні якості його учнів. Тому вимога підвищення ефективності професійної діяльності вчителя завжди була присутня у всіх нормативних документах Міністерства освіти. Так, Закони України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”, Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті та інші законодавчі акти держави порушують питання про ефективність учителя, його професійну компетентність, які є універсальним мірилом успішної діяльності будь-якого освітнього закладу.

Аналіз процесу професійного зростання майбутнього педагога доводить, що його здатність ефективно виконувати свої функції та сприяти розвитку особистості дитини відбувається при усвідомленні ним власних можливостей, прийнятті професійної діяльності як бажаної та доцільної

сфери самореалізації. Ефективність професійного зростання залежить перш за все від внутрішньої активності особистості, активізації таких регуляторів, як ціннісна орієнтація, мотиви діяльності, ініціатива у подоланні професійних ускладнень. Тому, на наш погляд, одним із завдань сучасної педагогічної освіти є формування педагогічної самоефективності майбутніх учителів, яка полягає не лише у наявності знань і вмінь, а й належить до сфери складних особистісних утворень.

Самоефективність впливає і знаходить своє обґрунтування в теорії «соціального наuczіння» А.Бандури і Д.Роттера наприкінці 70-х років минулого століття. А.Бандура вважає, що концепція самоефективності відноситься до вміння людей усвідомлювати свої здібності вибудовувати поведінку, яка б відповідала специфічному завданню або ситуації, та розглядає самоефективність як віру індивіда у власну здатність справитися з діяльністю, яка веде до досягнення певного результату (204). На нашу думку, самоефективність виникає із вольової функції свідомості, яка ставить перед нами важливе завдання – зробити себе компетентним у долатті життєвих ускладнень.

Не зважаючи на те, що широка педагогічна спадщина не містить спеціальних досліджень, присвячених педагогічній самоефективності, роботи, які розкривають вплив ефективності особистісних якостей вчителя на педагогічний процес сягають глибини віків. До авторів перших ідей та методів ефективного педагогічного впливу належать Сократ, Платон, Аристотель, Квінтіліан Марк Фабій.

Значний внесок у розвиток поглядів на підвищення ефективності педагога зробили просвітителі-гуманісти Франсуа Рабле, Еразм Роттердамський, Мішель Монтень, Томас Мор та ін.

Прогресивні тенденції педагогічної думки епохи Реформації представлені у педагогічній спадщині Мартіна Лютера, Йоганна Штурма, Яна-Амоса Коменського.

Істотний вплив на вдосконалення педагогічної діяльності у багатьох країнах мала спадщина педагогів-класиків кінця XVIII початку XIX століття. Серед них Й.-Ф. Гербарт, Ф.-В.-А. Дістервег, Й. Песталоцці. Помітний слід у розвитку педагогічної думки цього періоду залишили російські вчені М.І.Пірогов, П. П. Блонський.

Суттєвий вклад, направлений на розвиток педагогічної науки, на підвищення ефективності педагогічної діяльності зроблений такими українськими педагогами, як Ф.Прокопович, Г.Сковорода, О. Духнович, К. Ушинський, А.Макаренко В. Сухомлинський та ін.

У наш час проблема підготовки висококомпетентного, ефективного вчителя досліджувалася вітчизняними та зарубіжними науковцями. Так, вчені В.Адольф, І.Бех, Т.Браже, М.Галагузова, С.Гончаренко, О.Добудько, І.А.Зязюн, В.Кричевський, Н.Ничкало, О.Савченко, Н.Тарасевич, О.Шиян та ін. досліджували проблему формування професійної компетентності вчителя, його підготовки у системі неперервної педагогічної освіти. Психолого-педагогічним проблемам становлення майбутніх учителів належать роботи А.Богущ, И.Богданової, Є.Карпової, Н.Кічук, Н.Кузьміної, З.Курлянд, А.Линенко В.Моляко, В.Семиченко, В.Сластьоніна, Р.Хмелюк, О.Цокур, та ін. Важко переоцінити науковий доробок вітчизняних вчених, чії дослідження присвячені підготовці майбутніх учителів у галузі мистецької освіти. Це В.Дряпіка, О.Демянчук, Т.Завадська, Л.Коваль, Т.Люріна, Л.Масол, Н.Миропольська, О.Олексюк, В.Орлова, Г.Падалка, О.Ростовський, О.Рудницька, З.Сирота, Л.Хлебнікова, О.Щолокова та ін.

Останнім часом феномен самоефективності привертає увагу таких російських та українських дослідників: Т.Вольфовська, Т.Гордєєва, Т.Левченко, С.Логінов, Н.Назаренко, Н.Пов'якель та ін.

Під педагогічною самоефективністю майбутнього вчителя музики ми розуміємо інтегративне утворення, яке виражається у впевненості педагога у власній професійній компетентності, здатності здійснювати педагогічну діяльність, обираючи оптимальні засоби педагогічного впливу, що

забезпечує успішне досягнення поставлених перед собою цілей навчально-виховного процесу. Вона становить інтегрований результат навчальної діяльності, педагогічної практики, самовдосконалення у контексті педагогічної самоефективності.

Велике значення у процесі формування педагогічної самоефективності майбутніх учителів музики відіграє професійна компетентність, оскільки саме вона визначає готовність студентів до педагогічної діяльності, є основою для постійного самовдосконалення, зумовлює високий рівень професійної мобільності студентів. Остання ж проявляється в їх здібності швидко і ефективно орієнтуватися у різноманітних педагогічних ситуаціях, продуктивно здійснювати означену діяльність, адекватно розв'язувати педагогічні задачі. Слід зазначити, що для педагогічної самоефективності важливим є не тільки вміння студентів оперувати власними знаннями, а бути готовими змінюватись і пристосовуватись до постійно змінного шкільного життя, нових потреб суспільства у плані виховання підростаючого покоління, оперувати й управляти інформацією, активно діяти та швидко приймати рішення під час здійснення професійної діяльності, навчатись упродовж життя. Саме тому, у процесі формування педагогічної самоефективності, на нашу думку, необхідно застосовувати компетентнісний підхід, орієнтуючи студентів на оволодіння компетентностями, необхідними для відчуття здатності ефективно здійснювати педагогічну діяльність. Серед них ми виділяємо: здатність приймати дитину як найвищу цінність; здатність ефективно діяти у різних ситуаціях шкільного життя; здатність знаходити контакт з дітьми; здатність використовувати у професійній діяльності набуті знання, вміння та навички; здатність застосовувати нові інтерактивні технології; здатність успішно взаємодіяти з учнями; здатність розв'язувати професійні конфлікти.

Педагогічна самоефективність тісно пов'язана з внутрішніми потребами самореалізації учителя у професійній діяльності, усвідомленням себе в цій позиції. Тому провідну роль у формуванні професійної

самоефективності майбутніх учителів відіграє мотивація на педагогічну діяльність. Аналіз джерел [1, 2, 4, 5 та ін.] дозволив зробити припущення, що педагогічна самоефективність залежить від того, які спонукання лежать в основі обрання студентом професії вчителя музики. Пропонуємо розглянути мотиви педагогічної діяльності, які, на нашу думку, пробуджують у студентів бажання самореалізації в обраній професії, стимулюють прикладати більше зусиль на шляху оволодіння нею, сприяють педагогічній самоефективності: мотиви, які відображають потребу в тому, що складає зміст професії; мотиви, що пов'язані з відображенням деяких особливостей професії в суспільній свідомості (мотиви престижу, суспільної значимості професії); мотиви, що виявляють раніше сформовані потреби особистості, що актуалізувалися при взаємодії з професією (мотиви саморозкриття та самоствердження, матеріальні потреби, особливості характеру, звичок тощо); мотиви, що виявляють особливості самосвідомості особистості в умовах взаємодії з професією (впевненість у власній особистій придатності, у володінні достатнім творчим потенціалом тощо).

Слід зазначити, що важливу роль у здатності ефективно виконувати педагогічну роботу відіграє самооцінка майбутніми учителями професійно необхідних знань та особистісних якостей, вмінь, цілей поведінки, своїх сил і можливостей. Адекватна самооцінка студента та позитивне відношення до себе – майбутнього педагога, стає витокom його самовдосконалення, забезпечує саморозвиток особистості, його самоактуалізацію, сприяє розкриттю професійного потенціалу, має розвиваючий вплив на особистість. Лише за таких умов майбутній педагог може бути переконаним у правильності вибору професії, в успішному оволодінні нею та подальшому її здійсненні, тобто у власній педагогічній самоефективності.

За визначенням американського психолога А. Бандури, будь-який спосіб, що знизить емоційну напругу, підвищить самооцінку, рівень впевненості у собі, віру людини в свою здатність справитись з проблемою, а отже сприятиме підвищенню рівня самоефективності [3]. Виходячи з цього

положення, до важливої особливості педагогічної самоефективності ми також відносимо емоційну сталість, адже лише впевнений у собі та духовно розвинений педагог здатен отримувати задоволення від своєї професії, володіє високим рівнем працездатності, активності, творчості, прагне до самовдосконалення.

Враховуючи вищевикладені положення, з метою формування педагогічної самоефективності студентів, нами був запроваджений спецкурс «Формування професійної самоефективності майбутніх педагогів». Основна мета спецкурсу полягала в активізації у майбутніх учителів потреби у педагогічній самоефективності, розумінні значущості даного конструкту у здійсненні майбутньої професійної діяльності. Спецкурс включав у себе різні форми навчання студентів: лекції, семінари, практичні заняття, а також нетрадиційні: оргдіалоги, семінари на тему «Захист педагогічної ідеї», ділові та рольові ігри, АТ.

Так, лекційний курс дозволив студентам оволодіти теоретичними науковими знаннями, необхідними для формування педагогічної самоефективності. Серед них: «Виникнення теорії самоефективності, сутність поняття»; «Роль та значення педагогічної самоефективності у професійній діяльності вчителя»; «Педагогічна компетентність вчителя музики як компонент його професійної самоефективності»; «Здатність до рефлексії – основна умова ефективної діяльності»; «Роль емоційної усталеності у процесі формування педагогічної самоефективності»; «Я-концепція учителя та його педагогічні настанови». При цьому, особлива увага була звернена на те, щоб студентів зацікавив матеріал, який був пов'язаний з педагогічною самоефективністю та усвідомленням її ролі у педагогічній діяльності.

Використання нетрадиційних форм навчання у процесі реалізації спецкурсу сприяло формуванню ціннісного ставлення майбутніх учителів до педагогічної самоефективності, набуттю знань, необхідних для означеного

конструкту. Важливо зазначити, що нетрадиційні форми навчання розвивали впевненість студентів, самостійність, вміння відстоювати власну думку.

Наприклад, готуючись до семінарського заняття на тему «Захист педагогічної ідеї», окрема група студентів, яка організовувалась попередньо, мала завдання вибрати з науково-педагогічної літератури та використовуючи мережу Інтернет інформацію, присвячену професійній компетентності вчителя музики у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях. Опрацьований матеріал оформлювався у тезисному варіанті, пропонувались рекомендовані списки літератури. У ході захисту студенти розповідали про сутність даної ідеї, як вона викладається в статтях, розкривали її позитивні сторони. Після цього доповідачі відстоювали власні позиції, вислуховуючи питання та зауваження від своїх колег. Слід звернути увагу, що такі форми роботи дозволяли зацікавити студентів, створити позитивну мотивацію на оволодіння педагогічною самоефективністю.

Під час реалізації спецкурсу важливе місце відводилось практичним заняттям та самостійній роботі студентів, що дозволяло майбутнім учителям вдосконалювати та використовувати на практиці засвоєні знання та уявлення, а також формувати нові уміння, необхідні для оволодіння педагогічною самоефективністю. Так, на практичних заняттях та у процесі самостійної роботи ми пропонували студентам ознайомитись з вправами саморегуляції емоційних станів, оволодіти прийомами подолання негативних емоцій, складання формул самонавіювання, аутогенними тренуваннями. Це сприяло їхній орієнтації у власних психічних станах, здатності до управління ними, давало можливість ефективно управляти собою з метою досягнення успіху в навчальній діяльності, сприяло підвищенню рівня педагогічної самоефективності. Також на практичних заняттях спецкурсу студентам пропонувалось виконати вправи, які допомагали їм виявити власні позитивні сторони, сприяли підвищенню впевненості у собі. Серед них: «Контраргументи», «Уявіть себе дитиною», «Переваги», «Сприйняття життя». Значне місце відводилось й ігровим формам навчання. На нашу

думку, важлива роль педагогічних ігор полягала в тому, що вони сприяли створенню значущих для її учасників ситуацій, діяльнісному сприйманню студентами майбутньої професії, на відміну від споглядального. Адже педагогічна самоефективність та ціннісна свідомість у значній мірі залежить від набуття студентами професійно-педагогічного досвіду.

Таким чином, робота спецкурсу вирішувала важливі завдання формування педагогічної самоефективності, була спрямована на формування ціннісного відношення майбутніх учителів до професійної самоефективності, розвиток педагогічних здібностей студентів, набуття ними необхідних знань про дане утворення та усвідомлення його ролі у педагогічній праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bandura, A. (1995). Exercise of personal and collective efficacy in changing societies. In A. Bandura (Ed.), *Self-efficacy in changing societies*. New York: Cambridge University Press.
2. Bandura A. Perceived Self-Efficacy in Cognitive Development and Functioning // *Educational Psychologist*. 1993. Vol. 28 (2). P. 117—148.
3. Большой толковый психологический словарь. Т. 2. пер. с англ. / Ребер А. – ООО «Издательство АСТ»; Издательство «Вече», 2003. – 560с.
4. Ковалев В.И. Мотивы поведения и деятельности. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
5. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность» (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы). – К.: Миллениум, 2004. – 521 с.

Кремешна Тетяна Іванівна
аспірантка Південноукраїнського державного педагогічного
університету ім. К.Д.Ушинського